

Розділ V. ПРОБЛЕМИ БОРотьБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

УДК 343.985

Р.Х. Бічурін

ТИПОВІ ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ УБИВСТВ ІЗ ХУЛІГАНСЬКИХ МОТИВІВ

У статті виокремлено типові тактичні операції, проведення яких є характерним для розслідування умисних убивств, учинених із хуліганських мотивів. Проведено аналіз точок зору науковців щодо тактичних операцій у досудовому кримінальному провадженні про умисні вбивства. На цій підставі та з урахуванням вивчення практики розслідування вбивств із хуліганських мотивів виділено тактичні операції «Затримання вбивці», «Співучасники» та «Перевірка показань підозрюваного». Розглянуто зміст кожної з указаних тактичних операцій.

Ключові слова: *умисне вбивство, хуліганський мотив убивства, досудове розслідування, криміналістична методика, тактична операція.*

Постановка проблеми. Тактичні операції відіграють значну роль у вирішенні завдань кримінального провадження за окремими категоріями злочинів. Їх успішна реалізація дозволяє значно підвищити ефективність роботи слідчого, що є особливо актуальним для розслідування складних, багатоепізодних, резонансних злочинів. Одним із таких видів кримінальних правопорушень, безумовно, є умисне вбивство.

Досить поширеним у слідчій практиці є хуліганський мотив убивства. Проте до сьогодні окрема підвидова методика розслідування умисних убивств, учинених із хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України), залишається нерозробленою. Не розглянуто й специфіку тактичних операцій за цією категорією кримінальних проваджень, що не сприяє підвищенню ефективності слідчої роботи за цим напрямом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розслідування вбивств у криміналістичній літературі традиційно приділяють значну увагу. Окремі наукові дослідження цих проблем проводили українські вчені В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, О.М. Алексійчук, О.О. Андреев, І.Ф. Борисенко, В.І. Бояров, В.Я. Горбачевський, С.Ф. Здоровко, А.В. Іваниця, В.В. Польшиков, О.С. Саїнчин, В.В. Семенов, В.Л. Синчук, А.М. Чорний та інші. У результаті сформовано низку ґрунтовних рекомендацій

як загального характеру, так і щодо окремих аспектів досудового розслідування вбивств. У тому числі досліджено й питання тактичних операцій за цією категорією злочинних посягань. У цьому сенсі особливо слід відзначити наукове дослідження С.Ф. Здоровка, присвячене типовим тактичним операціям при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами [1]. Предметом наукових досліджень були й проблеми тактичних операцій, характерних для розслідування деяких інших різновидів убивств [2-3].

У спеціальній літературі представлено низку визначень тактичної операції. Не вдаючись до детального їх розгляду відзначимо, що загалом науковці єдині в думці про тактичну операцію як певну систему (поєднання, комплекс) декількох слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів, спрямованих на вирішення єдиного завдання. Тобто тактична операція проводиться тоді, коли складне завдання розслідування неможливо вирішити шляхом проведення якоїсь однієї слідчої дії або певного організаційного заходу.

На нашу думку, найбільш точно визначення тактичної операції запропонував В.Ю. Шепітько. Науковець визначає тактичну операцію як поєднання однойменних або різнойменних слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційних заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у даній слідчій ситуації [4, с. 179].

У структурі окремих криміналістичних методик за різними категоріями злочинів дослідники традиційно виокремлюють типові тактичні операції, що є характерними саме для відповідного різновиду кримінальних правопорушень. На думку Р.Л. Степанюка, яку ми підтримуємо, типові тактичні операції являють собою визначені на підставі узагальнення й аналізу слідчої практики комплекси слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів, спрямованих на вирішення типових проміжних завдань, що виникають на певних етапах розслідування в типових слідчих ситуаціях [5, с. 193].

Формування цілей. Ставлячи за мету розроблення типових тактичних операцій як складової частини окремої методики розслідування умисних убивств із хуліганських мотивів, відзначимо, що її реалізація потребує критичного переосмислення та удосконалення існуючих положень щодо цього питання на підставі сучасної слідчої практики в умовах дії чинного КПК України.

Виклад основного матеріалу. У цілому щодо методик розслідування вбивств науковці сформували низку типових тактичних операцій.

Так, В.О. Коновалова наголошує на таких тактичних операціях, як «Особа вбивці», «Знаряддя злочину», «Склад і рольові функції злочинної групи», «Свідоцька база», «Місце перебування злочинця» [6, с. 282].

С.Ф. Здорівко наводить такі тактичні операції: «Організований характер убивства», «Вид убивства», «Зв'язок убивства з іншими злочинами», «Умови вбивства», «Механізм учинення (організації) убивства», «Механізм приховування вбивства», «Знаряддя вбивства», «Віктимність жертви», «Груповий конфлікт», «Ідентифікація невпізаного трупа» («Атрибуція трупа»), «Соціальний статус жертви», «Зв'язки жертви», «Особа вбивці», «Зв'язки вбивці з організованим формуванням», «Склад і структура організованої групи», «Замовник убивства», «Пошук злочинця», «Захист свідків», «Захист доказів» [7, с. 129].

А.М. Чорний виокремлює ряд тактичних операцій, як «Затримання злочинця з речовими доказами», «Установлення особи злочинця», «Розшук викраденого майна», «Розшук злочинця», «Викриття злочинця», «Перевірка алібі», «Атрибуція трупа», «Установлення особи жертви», «Подолання протидії розслідуванню» тощо [8, с. 238].

Г.С. Фоміна виділяє такі тактичні операції: «Розшук і затримання підозрюваного (обвинуваченого)», «Перевірка показань особи, що визнала себе винуватою», «Атрибуція трупа», «Виявлення та викриття особи, що вчинила серію вбивств» [2, с. 18–23].

З аналізу наведених та інших точок зору можна дійти певних висновків, зокрема: а) під час розслідування вбивств може застосовуватися великий арсенал тактичних операцій; б) їх перелік і специфіка залежать від різновиду вбивства та обставин конкретного провадження; в) деякі тактичні операції є характерними для будь-якого різновиду вбивства; г) зміст типових тактичних операцій має уточнюватися щодо певного різновиду вбивства.

Отже, зважаючи на проведені нами дослідження проблем розслідування умисних убивств із хуліганських мотивів, спробуємо визначити найбільш типові тактичні операції, характерні саме для цієї категорії кримінальних проваджень.

Для вбивств із цього різновиду досить типовою є ситуація вчинення злочину в умовах очевидності, коли злочинець убиває жертву в присутності інших осіб, у громадських місцях, під час сумісного проведення часу, нерідко після вживання алкоголю, наркотиків, через сплеск емоцій, особисту неприязнь, вихвалляння своєю силою тощо. Убивця, а нерідко й очевидці, знаходяться в стані сг'яніння, погано пам'ятають деталі злочину. Жертвами таких убивств переважно є особи, знайомі зі злочинцем та/або очевидцями. Проте звертає на себе увагу велика кількість як убивць, так і постраждалих, із числа осіб, які ведуть асоціальний спосіб життя (осіб без постійного місця проживання, безробітних, алкоголіків та ін.). Чимало злочинів учиняє група осіб. Правопорушники діють з особливою жорстокістю. Помітною є й частка неповнолітніх злочинців, осіб із психічними вадами. Отже, уже на початку досудового розслідування здебільшого вдається встано-

вити підозрюваного або досить вузьке коло можливих підозрюваних та особистість жертви. Крім того, провадження за такими злочинами рідко супроводжується активною протидією. Водночас найбільш проблемними тактичними завданнями розслідування вбивств із хуліганських мотивів є з'ясування конкретних обставин події злочину та встановлення співучасників учинення вбивства й ролі кожного.

На початковому етапі слідчому досить складно повністю встановити всі обставини вчинення вбивства через суперечливість показань підозрюваного й очевидців. Якщо зі встановленням основного виконавця вбивства нерідко проблем не виникає, то роль інших учасників події з'ясувати складніше, адже вони намагаються заперечити причетність до злочину й видають себе лише за очевидців події, хоча насправді є співучасниками.

Таким чином, на нашу думку, у методиці розслідування умисних убивств, учинених із хуліганських мотивів є необхідність формування рекомендацій з організації тактичних операцій: 1) «Затримання вбивці»; 2) «Співучасники»; 3) «Перевірка показань підозрюваного».

Проведення цих тактичних операцій має здійснюватися на практиці найчастіше. Під час розслідування вказаного різновиду вбивств можуть здійснюватися й інші тактичні операції, зокрема «Атрибуція трупа», «Розшук злочинця», «Захист доказів» тощо. Проте вони є менш поширеними і їх доцільність визначається обставинами конкретного кримінального провадження.

Тактична операція «Затримання вбивці» включає в себе комплекс слідчих (розшукових) дій, спрямованих на забезпечення швидкого, безпечного та процесуально грамотного затримання підозрюваного в убивстві з хуліганських мотивів. На початку розслідування вказаної категорії вбивств може виникнути одна з таких слідчих ситуацій щодо затримання підозрюваного: а) запідозрена особа знаходиться на місці події добровільно або була затримана очевидцями, іншими громадянами чи співробітниками поліції; б) очевидці вказали на особу, яка вчинила вбивство, проте вона покинула місце події; в) убивство, учинене невідомою особою, яка втекла з місця події. Відповідно до ситуації має бути сплановано й проведено тактичну операцію «Затримання вбивці».

У першій ситуації вона включає слідчі (розшукові) дії та інші заходи, що здійснюються у зв'язку з тим, що підозрювана особа фактично вже була законно затримана (ст. 207 КПК України). Тому завдання слідчого пов'язані з належним процесуальним оформленням затримання підозрюваного та перевіркою того, чи дійсно саме ця особа, можливо, учинила протиправні дії, а також затримання співучасників. Для цього проводяться: а) огляд місця події; б) затримання в порядку ст. 208 КПК України та особистий обшук затриманого; в) освідчення підозрюваного; г) допит підозрюваного; д)

допити очевидців; е) пред'явлення підозрюваного для впізнання очевидцям; ж) обшуки за місцем проживання підозрюваного та інших місць, де можливо знаходження співучасників, знарядь убивства тощо.

Зміст тактичної операції «Затримання вбивці» у другій ситуації полягає в комплексі заходів щодо виявлення місця знаходження вбивці та проведення його затримання за певним планом. Зокрема, здійснюються: а) організація переслідування злочинця «за гарячими слідами»; б) огляд місця події; в) допити очевидців; г) збирання інформації про особу підозрюваного, негласні слідчі (розшукові) дії та інші заходи щодо встановлення місця її можливого знаходження; д) визначення місця й часу затримання підозрюваного; е) проведення спеціальної операції з фізичного захоплення підозрюваного; ж) затримання в порядку ст. 208 КПК України та особистий обшук затриманого; з) освідування підозрюваного; и) допит підозрюваного; к) пред'явлення підозрюваного для впізнання очевидцям тощо.

У третій слідчій ситуації спочатку здійснюються заходи, спрямовані на встановлення вбивці, а потім залежно від обставин справи планується затримання підозрюваного.

Тактична операція «Співучасники» передбачає проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів, спрямованих на пошук співучасників убивства та ролі кожного з них у вчиненні злочину. З цією метою проводяться: а) допити свідків; б) допит підозрюваного; в) одночасні допити осіб, у показаннях яких є розбіжності; г) слідчі експерименти; д) проведення судових експертиз за виявленими слідами вбивства; е) за необхідності негласні слідчі (розшукові) дії щодо осіб, підозрюваних у причетності до вбивства.

Тактична операція «Перевірка показань підозрюваного» є досить поширеною під час розслідування такого різновиду вбивств, оскільки з одного боку для таких злочинних посягань характерним є наявність очевидців, а з іншого - нерідкі суперечливі показання учасників події. Тому виникає необхідність ретельної перевірки наданих підозрюваним показань для повного та всебічного встановлення обставин убивства.

Вирішення вказаного завдання потребує організації та проведення комплексу слідчих (розшукових) дій та інших заходів, зокрема: а) допиту підозрюваного; б) допитів свідків; в) пред'явлення особи для впізнання; г) слідчих експериментів; д) судових експертиз щодо дослідження окремих елементів механізму події.

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, можна дійти висновку про те, що під час досудового розслідування умисних убивств, учинених із хуліганських мотивів, залежно від слідчої ситуації, що складається на певному етапі, може виникнути потреба в організації та проведенні тактичної операції «Затримання вбивці», «Співучасники» та «Перевірка показань підозрюваного». Ці тактичні операції є найбільш типовими для

такої категорії кримінальних проваджень. Доцільність проведення та зміст відповідної тактичної операції має визначатися залежно від обставин справи.

Крім того, в окремих випадках мають здійснюватися й інші тактичні операції, характерні для розслідування умисних убивств, зміст яких може бути предметом подальших наукових досліджень.

Використані джерела:

1. Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції) / С. Ф. Здоровко. – Х. : Гриф, 2004. – 176 с.

2. Фомина А. С. Основные тактические операции при расследовании серийных убийств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук ; спец. 12.00.09 / А. С. Фомина. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2003. – 24 с.

3. Чорний А. М. Особливості розслідування вбивств з корисливих мотивів : дис. канд. юрид. наук ; спец. 12.00.09 / А. М. Чорний. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2010. – С. 206–233.

4. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепітько. – Х. : Харків юридичний, 2007. – 432 с.

5. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері : дис. ... д-ра юрид. наук ; спец. 12.00.09 / Р. Л. Степанюк. – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2012. – 491 с.

6. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования : монография / В. Е. Коновалова. – Х. : Факт, 2001. – 311 с.

7. Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : дис. ... канд. юрид. наук ; спец. 12.00.09 / С. Ф. Здоровко. – Х. : Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого, 2002. – 210 с.

8. Чорний А. М. Тактичні операції при розслідуванні корисливих вбивств / А. М. Чорний // *Право і суспільство*. – 2011. – № 2. – С. 238–242.

Бичурин Р.Х. Типовые тактические операции при расследовании умышленных убийств по хулиганским мотивам

В статье выделены типовые тактические операции, проведение которых характерно для расследования умышленных убийств, совершаемых по хулиганским мотивам. Проведен анализ точек зрения учёных по вопросу тактических операций на досудебном следствии об умышленных убийствах. На этой основе и с учётом изученной практики расследования убийств из хулиганских побуждений выделены тактические операции «Задержание преступника», «Соучастники» и «Проверка показаний подозреваемого». Рассмотрено содержание каждой из указанных тактических операций.

Ключевые слова: *умышленное убийство; хулиганский мотив убийства; досудебное расследование; криминалистическая методика; тактическая операция.*

Bichurin R.H. Typical tactical operations in investigating murders committed by hooligan motives

The article highlights the typical tactical operations, which are typical for the investigation of murders committed by hooligan motives. It is underlined that nowadays in the criminalistics literature considerable attention is paid to the investigation of different types of murders. Tactical operations under this category of criminal cases also find their review. However, the particular methods of investigation of murders committed by hooligan motives has not yet been developed. Thereafter, specific of tactical operations in such cases has not been explored.

The author supports the opinion of scientists that tactical operation is a complex of investigative and other actions solution-oriented on the intermediate objectives of the investigation in a particular investigative situation. Also there were analyzed scientists' proposals on tactical operations on a pretrial investigation of the murders. It was emphasized that the list and the specific of tactical operations depend on the species of murders and the circumstances of the particular criminal proceedings.

It is indicated that the essential features of the investigation of murders committed by hooligan motives, which affect the choice of tactical operations, are committing a crime in terms of evidence, in public places. In such a case, participants are often intoxicated with alcohol or drugs, and do not remember the details of the crime. Many murderers and their victims conduct antisocial lifestyle and have mental disabilities.

In view of these circumstances and the explored practice of investigation of murders committed by hooligan motives there were marked such tactical operations as «Detention of criminal», «Joint offenders» and «Examination of the suspect's testimonies». It was considered the content of each of them.

In particular, the content of the tactical operation «Detention of criminal» is defined according to the investigative situation: a) the suspect is on the crime scene of the murder voluntary or was detained by citizens or police units; b) witnesses indicate the criminal, but he has left the crime scene; c) the murder was committed by an unknown person. The tactical situation «Joint offenders» provides for a set of actions aimed at finding accomplices and the establishment of the role of each in the crime. Tactical operation «Examination of the suspect's testimonies» combines questioning of suspects, witnesses, face-to-face interrogation, line-up, investigative experiments and forensic expertise.

These tactical operations are typical and are included in the particular methods of investigation of murders committed by hooligan motives. The prudence of their carrying out within a particular criminal case is determined depending on the circumstances of the investigation.

Key words: murder; hooligan motive; pre-trial investigation; criminalistics methods; tactical operation.